

HÜSREV ü ŞİRİN

(خسرو و شیرین)

Altın Orda şairlerinden
Kutb tarafından yapılan,
Nizâmî-i Gencevî'nin
aynı adı taşıyan mesnevisinin
ilk Türkçe tercümesi.

Kutb hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak eserde yer alan methiyeler ve sebep-i te'lîf bölümündeki bazı beyitlerden hareketle onun Şehzade Tini Beg'e kapılanmak isteyen (beyit 206-207), bunun için uzaklardan gelmiş (beyit 250-251) Hârizm veya Mâverâünnehir menşeli bir kişi olduğu, çeşitli ilimlerde bilgisinin bulunduğu (beyit 228-229), şehzadeye öğütler verecek bir olgunluk ve itibara eriştiği (beyit 194-203), samimi bir müslüman olduğu (münâcât ve na'ttaki türlü beyitler) söylenebilir.

Kutb eserini, Altın Orda Hükümdarı Özbek Han'ın Gök Orda'nın başşehri Siğnak'ta hüküm süren şehzadesi Tini Beg ile eşi Cemile Han Melek Hatun adına Türkçe'ye çevirmiştir. Tini Beg'in Gök Orda'ya 727 (1327) yılında gittiği ve 740'ta (1339-40) kardeşi Canı Beg tarafından öldürüldüğü bilindiğine göre Kutb'un eserini bu yıllara rastlayan bir tarihte yazmış olması gerekir. Eserin 742 (1341-42) yılında ve Tini Beg'in Altın Orda hanlığı esnasında kaleme alındığına dair rivayetler (meselâ bk. İnan, XIV-XV [1950], s. 5; Fazılov, XXI [1973], s. 89 vd.) doğru değildir.

Eserin baş tarafında tevhid ve münâcâtlar, Hz. Peygamber ve çehâryâr için na'tlar, Tini Beg Han ve eşi adına methiyelerle "sebeb-i te'lîf-i kitâb" yer alır. Nizâmî'nin eseri yaklaşık 5700, Kutb'a ait eldeki metin ise 4729 beyittir. Böylece eserin aslı ile tercümesi arasında 1000 beyte yakın bir fark ortaya çıkmaktadır ki bu fark, ya Nizâmî'nin oldukça uzun ve edebî sanatlarla yüklü bazı tasvirlerini Kutb'un kısaltmış olduğunu veya metnin istinsah sırasında eksik bırakıldığını düşündürmektedir. Ancak Nizâmî'nin eserinde bulunan bölüm başlıkları Kutb'un eserinde de aynen yer aldığına göre mevcut eksikliklerin hikâyenin bütünlüğünü bozacak mahiyette olmadığı anlaşılmaktadır.

Vezin bakımından eserin aslına bağlı kalan şairin (mefâilün mefâilün feülün)

sadece çehâryâr methiyelerini *Kutadgu Bilig* vezniyle (feülün feülün feülün feül) yazması, Köprülü'ye göre Türk ve İran edebiyatlarında başka örneği bulunmayan bir orijinallik teşkil etmektedir. Kendisinin de kuvvetli bir nâzım olduğu eserin baş tarafına koyduğu 271 beyitlik ilâveden anlaşılan Kutb'un Nizâmî'nin mesnevisini başarı ile Türkçe'ye naklettiği söylenebilir. Eseri ilk defa yayımlayan A. Zajaczkowski de metnin aslı ile tercümesi arasında yaptığı karşılaştırmadan sonra bu neticeye vardığını belirtmektedir.

Bugün yegâne nüsha olarak bilinen (Paris, Bibliothèque Nationale, Manuscrits turcs, Ancien fonds, nr. 312) eldeki metnin sonunda yer alan beyitlerden, eserin 1383'te Berke Fakih adlı bir Kıpçak tarafından İskenderiye'de Altın Boğa adına istinsah edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mesnevinin sonuna müstensih tarafından eklenen 66 beyitlik kısmın dili esas itibarıyla asıl metnin dilinden farksızdır. Bu da eserin yazıldığı yer ile istinsah edildiği yerin aynı dil çevresinden olduğunu göstermektedir.

Altın Orda sahasında yazılmış en eski Türkçe metin olarak bilinen *Hüsrev ü Şîrin*, gerek Türk dili tarihinin mühim bir merhalesini teşkil eden Altın Orda sahasının yazı dili gerekse Kıpçak lehçesi hakkında ana kaynaklardan birini teşkil etmesi bakımından önemli bir mesnevidir. Eser, Türk dilinin yeni kurulan kültür merkezlerinde edebî lehçelerinin teşekkül etmeye başladığı geçiş döneminin eseri olarak hem Hârizm yazı dilinin hem de Çağatayca'nın özelliklerini taşımaktadır. *Hüsrev ü Şîrin*, fiil çekimi yönünden Çağatay öncesine yakın olmakla beraber ses özellikleri ve kelime hazinesi bakımından Kıpçakça'nın hususiyetlerini taşımaktadır. Nizâmî'nin mesnevisini büyük çoğunlukla Türkçe kelimelerle tercüme etmeye çalışan Kutb'un eseri zengin bir kelime hazinesine sahiptir. Mütercimmin bu eseriyle henüz yazı diline geçmemiş bazı kelimeleri edebî dile kazandırdığı tahmin edilmektedir.

1913 yılında A. Samoyloviç tarafından bulunan eseri Ananiasz Zajaczkowski metin, tıpkıbasım ve sözlük olarak üç cilt halinde neşretmiş (bk. bibl.), eser ayrıca Necmettin Hacıeminoğlu tarafından imlâ, ses ve şekil özellikleri üzerinde bir inceleme ile birlikte yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kutb, *Hüsrev ü Şîrin*: *Najstarsza Wersja Turcka, Husrev u Şirin Qutba* (nşr. A. Zajaczkowski), I-III, Warszawa 1958-61; a.mlf., *Hüsrev ü Şîrin* (nşr. Necmeddin Hacıeminoğlu, *Kutb'un Hüsrev ü Şîrin'i ve Dil Hususiyetleri* içinde), İstanbul 1968, s. 181-459; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1981, s. 303-305; A. Zajaczkowski, "Kutb'un Hüsrev ü Şîrin Adlı Eseri Hakkında", *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler* (1957), Ankara 1960, s. 159-164; a.mlf., "Opisy zaloby (Jas) w Tureckiej wersji poematu Husrev u Şirin ze Złotej Ordy", *RO*, XXI (1957), s. 17-26; a.mlf., "Studia nad stylistyką i poetyką Tureckiej Wersji Husrâv u Şirin Qutba", a.e., XXV (1961), s. 31-82; XXVII (1963), s. 7-44; E. N. Nadzhip, "Khosrau i Shirin Kutba i ego yazuiik", *Tyurkologičeski Sbornik* (ed. A. N. Kononov), Moskva 1966, s. 80-81; Necmettin Hacıeminoğlu, *Kutb'un Hüsrev ü Şîrin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul 1968; a.mlf., "Kutub", *TDEA*, VI, 20-21; Arsen M. İbatov, "Kutbtyñ, "Husrâv u Şîrin", poemasyñyn sözdigi (XIV. ğasyr)", *Qazaq SSR-ning Gylým baspasi*, Alma Ata 1974, s. 279; Abdülkadir İnan, "Kutub'un Husrev ve Şîrin'inden Örnekler", *TD*, XIV-XV (1950), s. 5-28; Faruk K. Timurtaş, "Türk Edebiyatında Husrev ü Şîrin ve Ferhad u Şîrin Hikâyesi", *TDED*, IX (1959), s. 71-72; Ali Fehmi Karamanloğlu, "Ananiasz Zajaczkowski", a.e., XIX (1971), s. 3; E. I. Fazılov, "Kutb'un Hüsrev ü Şîrin Yazmasında Bulunan Kayıtlar" (trc. Nazif Hoca), a.e., XXI (1973), s. 89-96.

NECMETTİN HACIEMİNOĞLU

HÜSREV ü ŞİRİN

(خسرو و شیرین)

Şeyhî'nin

(ö. 832'den [1429] sonra)

Nizâmî-i Gencevî'nin

aynı adı eserinin nakil yoluyla
meydana getirdiği mesnevisi.

Aruzun "mefâilün mefâilün feülün" kalıbıyla yazılmış 6944 beyitlik bir eserdir. Şeyhî, II. Murad'a ithaf ettiği eserini onun tahta çıktığı sırada yazmaya başlamış, fakat tamamlayamadan vefat etmiştir. Şeyhî 832'den (1429) sonra öldüğüne göre *Hüsrev ü Şîrin*'in 1421-1430 yılları arasında yazıldığı söylenebilir. Mesnevinin son kısmını oluşturan "Şîrûye Vak'ası" daha sonra Rûmî adlı bir şair tarafından aynı vezinle tercüme edilmiştir (*Hüsrev ü Şîrin*, hazırlayanın girişi, s. 150-153). Şairin yeğeni Cemâlî de eserin sonuna padişaha methiye tarzında 109 beyitlik bir zeyil eklemiştir. Eserin nerede yazıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Kütahya'da veya II. Murad'ın Edirne'deki sarayında telif edildiği tahmin edilmektedir. Ancak Hammer Keşişdağ'ın (Uludağ) güzelliğinden, âimleri ve âbidlerinden, şairlerin Bizans döneminden beri oraya gittiklerinden bahsederken, "Osmanlılar'ın